

John Stuart Mill'in Düşüncesinde Özgürlük-Otorite İlişkisi Bağlamında Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü

Freedom of Thought and Discussion in the Context of the Relationship Between Freedom and Authority in John Stuart Mill

UĞUR KÖKSAL ODABAŞ

Atatürk University

Received: 10.04.2025 | Accepted: 30.06.2025

Abstract: Freedom manifests itself as a concept used for man as a rational being. The concept appears differently in different fields. While one can talk about freedom of will, which is considered the opposite of the philosophy of necessity in a philosophical sense, it is also possible to talk about individual and social freedom. It is possible to say that the concept of individual freedom makes itself felt stronger with the liberal understanding. Freedom of thought, expression and discussion, depending on the concepts of individual and social freedom, emerges as one of the fundamental problems of today. Today's problem is related to the social pressures and the obstacles and limitations of different centres of authority on the individual and his/her freedom and its integral parts. This study is intended to reveal the nature and limits of freedom of thought and discussion in the context of the freedom-authority relationship as found in the thought of J. S. Mill, the author of the first serious, manifesto-like work written on freedom. He attaches great importance to the nature and limitation of the ruling power, which has an oppressive and restrictive structure on individual freedom, within the framework of freedom of thought and discussion.

Keywords: J. S. Mill, freedom, individual freedom, freedom of discussion, authority.

Giriş

J. S. Mill tarafından kaleme alınan ve ilk baskısı 1859 yılında yapılan *On Liberty* (Özgürlük Üstüne) adlı eser özgürlük düşüncesi üzerine yapılan önemli çalışmalardan biridir. Mill'in bu eserde özellikle sivil veya toplumsal özgürlük kavramını ele aldığını görmekteyiz. Buna bağlı olarak da toplumun birey üzerinde meşru olarak kullanabileceği iktidarın niteliğini ve sınırlarını tartışır. Mill'e göre sorunun yakın zamanda geleceğin hayatî konularından biri olarak kendini göstermesi beklenmektedir (Mill, 2003, s. 35). İfade ve tartışma özgürlüğü, bireysel özgürlük bağlamında bir sorun olarak kendini gösterir. Ortaya çıkan bu özgürlük sorunu çağımızın en temel sorunlarından biridir. Bu mesele, bireyin özgürlüğü ile onun ayrılmaz bir parçası olan hakları üzerindeki egemen güçlerin uyguladığı baskıların nasıl gerçekleştiği, bu baskıların sınırlarının ne olması gerektiği etrafında şekillenir. Sorun bugün hala en açık şekilde önümüzde durmaktadır. Bu da bize Mill'in ön görüşünün ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, John Stuart Mill'in özgürlük kavramına nasıl baktığını ve özgürlük-otorite ilişkisi bağlamında düşünce ve tartışma özgürlüğü konularını incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bireysel özgürlüğe yönelik baskı ve sınırlamaların neler olabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Mill'in bireysel özgürlüğü savunan manifesto niteliğindeki eserine odaklanan bu çalışmada, onun düşünceleri ele alınmaktadır. Mill, bir yandan sivil ve toplumsal özgürlüğü incelerken, diğer yandan bireysel özgürlüğü baskılayan ve sınırlayan otoritenin yani iktidar gücünün sınırlarını ve bu sınırların nasıl belirleneceğini tartışmaktadır. Ona göre, bireysel özgürlük bazı zorluklar içerse de en iyi şekilde yine de demokratik sistemler içinde hayata geçirilebilir.

Düşünce tarihi boyunca çok değişik anlamlarda ve farklı alanlarda farklı görünümleriyle karşımıza çıkan özgürlük kavramı, irade özgürlüğü söz konusu olduğunda felsefî anlamda zorunluluk öğretisinin zıttı olarak düşünülebilir. Özgürlük kavramı; sosyal ve siyasî alandan ahlâkî alana, toplumsal düzlemde bireysel boyuta uzanan geniş bir çerçevede ele alınmış, kimi zaman bir güç ve kapasite olarak tanımlanmış, kimi zaman ise otoritenin veya tahakkümün yokluğu olarak ifade edilmiştir. Genel olarak baktığımızda özgürlük; "1- Herhangi bir koşulla sınırlanmama ya da zorlamaya ve kısıtlamaya bağlı olmaksızın düşünme ve davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti. 2- Her türlü dış etkiden bağımsız olarak

insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu" (TDK, 2019, s. 1869) olarak tanımlanmaktadır. Constant ise özgürlükten kişiliğin otoriteye üstün gelmesini, ona baş eğmemesini anlamaktadır. O, otorite derken de, yalnızca despotun, mutlak monarkın otoritesini anlamaz. Onun bahsettiği otorite devlet otoritesinin ötesinde kişiliği ezen, özgürlükleri ortadan kaldıran her türlü baskı unsurlarıdır. İşte böyle bir otorite tek kişiden gelebileceği gibi kitlelerden de gelebilir. Bu kitleler azınlığı çoğunluk adına köleleştiren kitlelerden başka bir şey değildir (Sarica, 1993, s. 108). Öte yandan otorite aynı zamanda bir gücü ifade etmekte olup farklı şekillerde de kendini gösterir. Bir gücün otorite olarak ele alınması belli bir meşruiyet temeline dayanmasını gerekli kılar. Her şeyden önce bu temel, kendilerine güç uygulanan insanların rızası olmak durumundadır. Otoritede, otoriteye boyun eğen insanların güç veya iktidara sahip olanların belli birtakım özelliklere ve iktidarı meşru yollardan elde ettiklerine dair bir inanç ve güven beslemeleri esastır (Cevizci, 2013, s. 1206). Otorite türlerine baktığımızda ise Max Weber'in ortaya koyduğu ayrımı paylaşmak yerinde olacaktır. Weber'in meşru otoritenin dayandığı temeller olarak, rasyonel temellere dayalı bir Yasal Otoriteden; Geleneksel temellere dayanan bir Geleneksel Otoriteden; Karizmatik temellere dayanan bir Karizmatik Otoriteden bahsettiğini görmekteyiz (Weber, 2013, s. 54).

Hangi türden otoriteyle olursa olsun Otorite ile Özgürlük arasındaki ilişki tarihin her döneminde sorunlu olmuştur. Bu sorunun kavramların ontolojik temellerinden kaynaklandığı açıktır. Ancak birinin varlığının diğeri tamamen yok ettiğinden bahsetmek yerine bir baskılayıcı ve bastırıcı ilişki olduğunu söylemek daha uygun olacaktır. Otoritenin olduğu her yerde bir özgürlük mücadelesi, özgürlüğün olduğu her yerde de onu baskılamak isteyen bir otorite hep var ola gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, tarih bir özgürlük-otorite mücadelesi olarak da görülebilir. Bu mücadele eski çağlarda, yönetim ile halkın belli sınıfları arasında kendini gösterir. Özgürlük, yöneticilerin despotik yönetimine karşı bir korunma ve direnme aracı olarak ortaya çıkar. Bazı halk hükümetleri bir yana bırakılırsa, diğer yönetimlerin hemen hepsinde yöneticiler halka karşı düşman olarak değerlendirilmekteydi. Güç ve otoritenin baskıcı bir şekilde kendisini göstermesine rağmen, yönetilenlerde buna ne karşı çıkma isteği ne de karşı çıkma cesareti söz konusu değildi (Mill, 2003, ss. 35-36). Ancak belli bir zaman sonra

iktidara bir sınır koyma isteği baskın hale gelmeye başladı. Bu sınırlandırma çabalarının temel dayanağı ise ‘özgürlük’ kavramıydı. Mücadeleyi yürütenler için özgürlük, otoritenin baskıcı gücünü sınırlamak anlamına geliyordu. Bu sınırlamayı gerçekleştirmeye yönelik girişimlerin nasıl ve hangi yollarla gerçekleştirilebileceği de bir başka sorundur. Mill’e göre sorunun çözümüne iki yoldan yaklaşılabildi: Birinci olarak siyasal haklar ve özgürlükler denilen bazı dokunulmazlıkların yönetici erke kabul ettirilmesi ki, yönetici tarafından bu haklara yapılan müdahale, görevini kötüye kullanma olarak değerlendirilir ve bu durum, yönetilen kesim açısından otoriteye karşı başkaldırıyı ve ayaklanmayı meşru hale getirir. İkinci olarak anayasal önlemlerin alınmasıdır ki, bu sayede yönetilenlerin veya onları temsil eden kurum ve kuruluşların rızasını almak, bu rızaya dayanmak, iktidarın yani otoritenin tüm faaliyetleri için zorunlu hâle gelir (Mill, 2003, s. 36). Mill’e göre, toplumsal değişim göstermektedir ki, yöneten ve yönetilen insanlar her zaman aynı insanlar değildiler. Yani “kendini yönetme”, her zaman her bireyin kendisi tarafından kendisinin yönetilmesini ifade etmekten uzaktır. Bu, başka kimseler tarafından yönetilmesini de ifade etmektedir. Buna bağlı olarak da halk iradesi, halkın çoğunluğunun iradesi olarak görülmektedir. Böyle değerlendirildiği için, çoğunluğa sahip olan ya da kendisini çoğunluk olarak kabul ettiren iktidar gücü, azınlık olarak gördüğü kesim üzerinde baskı uygulayabilir. Bu ise sahip olunan gücün istismarı anlamına gelmekte olup, bu güç istismarına karşı da tedbir alınmak zorunluluğu vardır. İktidar gücünün sınırlandırılması yalnızca, çıkarları halkın çıkarları ile ters düşen iktidarlara karşı bir önlem olarak düşünülmemelidir. Egemen gücün yönetilenler üzerindeki baskıcı gücünün sınırlandırılması öneminden bir şey kaybetmeden devam ettirilmelidir. Onun içindir ki, artık şimdilerde “çoğunluğun zulmü” en önemli kötülükler arasında yer almaktadır. Bu zulümden toplumu korumak, son derece önemli ve gereklidir. Söz konusu baskıcı yaklaşım aynı zamanda kamu yetkilileri eliyle uygulandığından son derece ürkütücü bir hal almaktadır (Mill, 2003, s. 39) “Genellikle halkın rızasını, hiç düşünmeden halkın çoğunluğunun rızasıymış gibi kabul ederiz. Ancak çoğunluğun yönetimi, küçük bir azınlığın yönetimi kadar zorba olabilir. Eğer bireysel haklara inanıyorsak, halkın çoğunluğunun bazı şeyleri yapmaya hakkı olmadığına da inanmamız gerekir” (Arnhart, 2004, s. 253). O halde bir devlette temel hedef, yönetimin kimin elinde olduğundan çok,

insanların kendi akıllarını kullanabilmeleridir. Devletin insanların akıllarını kullanmalarını engelleyecek şekilde tek bir düşüncüyü veya tek bir hakikati dayatması kabul edilebilir değildir. Böyle bir dayatmanın devletin varlık sebebine aykırı olacağı da unutulmamalıdır. Spinoza'nın da dediği gibi devletin amacı insanları otomatlaştırmak değil, tersine kendilerini güvenlik içinde gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Bu amaç, insanların akıllarını özgürce kullanmalarından başka bir şey değildir. O halde devletin gerçek amacı özgürlüktür (Ağaoğulları, 2015, s. 470). Öte yandan son zamanlarda kendini gösteren bir başka zorbalık türü toplumun bizzat kendisinin zorba olmasıdır. Bu zorbalığın siyasetçiler eliyle yapılan işlemlerle sınırlı kalmayacağını ifade eden Mill'e göre, toplumun kendisinin karışmaması gereken şeyler hakkında dahi buyruklar oluşturması, toplumsal zorbalığın bireysel ruhun esir alınmasına kadar gider ki, bu durum bireye pek az kurtuluş yolu bırakır. Bu bakımdan yalnızca devlet yöneticilerinin zorbalığına karşı korunmak yetmez, toplumda hâkim olan görüş ve duyguların, bunlara uyulmadığı takdirde toplum tarafından hukuk dışı yollarla yapılmak istenen baskılara karşı da korunma gereklidir (Mill, 1998, s. 9). Çünkü meşru yollarla da olsa toplumsal yapının bireyin özgürlüğüne müdahalesinin bir sınırı olmak durumundadır. Ancak toplumsal denetim ile özgürlük arasındaki dengenin nasıl kurulacağı bugün dahi çözülememiş bir problem olarak durmaktadır.

Mill'e göre duygu ve düşünceleri genelde toplumun ilerisinde olanların, birçok hususta toplumsal dayatmalara karşı çıksalar da, özü itibarıyla bu dayatmalara karşı bir mücadele içerisine girmediklerini görürüz. Onlar toplum tarafından beğenilen veya beğenilmeyen şeylere dair bir yasa oluşturulmasının gerekli olup olmadığı üzerinde durmaktan çok, toplumun neyi beğenip neyi beğenmemesi gerektiğini araştırmaya girişmişlerdir. Bu tür insanlar genel anlayışa uymayan diğer özgürlük savunucuları ile işbirliğine girmekten ziyade, bizzat kendilerinin herkesten farklı düşündükleri konularda insanların duygu ve düşüncelerini değiştirmek için çabalamayı tercih etmişlerdir (Mill, 2003, ss. 43-44). Mill bu noktada toplum birey ilişkisine, kontrol ve zorlama tarzındaki ilişkilerde kullanılabilecek araçlarla ilgili olarak basit bir ilke ortaya koymaktadır. Ona göre; "Bu ilke, insanların bireysel ya da toplu olarak aralarından herhangi birinin hareket serbestliğine müdahalelerine cevaz veren biricik gerekçenin, ancak 'nefsi koruma' gerekçesi

olacağı ilkesidir” (Mill, 2003, s. 47). Öte yandan uygar bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde, onun arzu ve rızasına rağmen gücün haklı ve meşru olarak kullanılabileceği tek yer başkalarına verilebilecek zararı önleme noktasındadır. Yoksa bireyin kendi yararına diyerek maddi ve manevi bir müdahalede bulunmak bir gerekçe oluşturamaz. Müdahaleyi meşru kılacak olan başkasına verilebilecek zarardır. Toplumu ilgilendiren nokta da burasıdır. Bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren hususlarda tam bir özgürlüğünün olması onun mutlak hakkıdır (Mill, 2003, s. 47). Mill bu ilkeyi yetilelerinde erginleşmiş insanlar için uygulanmak üzere benimsemiş, çocuklar veya yasalara göre rüştünü tamamlamamış kimseler için uygun görmemiştir (Mill, 2003, ss. 47-48). Çağdaş devlet anlayışlarında birey ancak bir toplum içinde varlığını sürdürdüğünden, onun yalnızca kendisini ilgilendirdiği davranışlarından söz etmek pek mümkün değildir. İnsanın eylemlerini rasyonel olarak gerçekleştirebilmesi için, bu özgürlüğe sahip olması için ıssız bir adada tek başına yaşamasına gerek yoktur. Çünkü özgürlük ve sorumluluk kavramları, insanın türünden kendini tamamen soyutlayarak, kimseyle ilişki kurmaksızın yaşadığı bir durumda anlamsızlaşacaktır. Toplumdan bağımsız, yalnız bir bireyin eylemlerini etik ya da toplumsal bir bağlamda değerlendirmek de mümkün değildir. Eylemler, ancak başkalarıyla birlikte, bir toplum içinde anlam ve değer kazanır (Can, 2005, s. 170).

Mill’de Özgürlük ve Demokrasi

Mill, birey ve özgürlük arasındaki ilişkiyi demokrasi düşüncesi bağlamında ele alır ve özgürlük kavramını geniş bir perspektiften değerlendirir. Bu doğrultuda, a-bireysel ve b-toplumsal olmak üzere iki farklı özgürlük türünden bahseder. Daha en başında, Aydınlanma düşüncesinden gelen bakış açısını tersine çevirir. O, halkın yöneten kesimiyle, yönetilen kesiminin her zaman aynı olmadığını vurgular. İktidara ve topluma duyulan kaçınılmaz güvensizliğin temelinde de bunun yattığını belirtir (Ruby, 2016, s. 102) Öte yandan, klasik liberallerin özgürlüğü, bireyin kendi başına bırakılması, dış müdahalelerden bağımsız olması ve cinsiyet farkı olmaksızın istediği şekilde hareket edebilmesi olarak tanımladığı göz önüne alındığında, bu anlayışın ‘negatif özgürlük’ olarak nitelendirildiği de görülmektedir (Heywood, 2016, ss. 56-57)

Mill’in de benzer bir özgürlük anlayışına sahip olduğu söylenebilir.

Mill'e göre bireysel özgürlük ile içinde yaşanılan toplum ve onun yönetim biçimi arasında güçlü bir ilişki vardır. Mevcut yönetim şekilleri arasında özgürlüğe en elverişli olan liberal demokrasidir. Bireyler ancak demokratik bir sistem içinde kendi çıkarlarını gözeterek tercihte bulunurlar. Ancak onları topluma karşı sorumlu tutan, taşıdıkları ahlâkî sorumluluklarıdır (Mill, 2003). Toplumsal koruma altında kendini gerçekleştirme fırsatı bulan her birey, elde ettiği bu faydanın karşılığında topluma karşı bir sorumluluk üstlenir. Toplum halinde yaşamanın bir gereği olarak diğer bireylere karşı belli bir yükümlülük taşır (Mill, 2003, s. 19). Ancak özgürlüklerin teminatı olarak görülen demokrasi, aynı zamanda özgürlüğe karşı tehdit oluşturabilecek açmazlar da barındırmaktadır. Mill'e göre, sayısal çoğunluğun tek bir sınıftan oluştuğu toplumlarda, eşitlik fikrine dayanan bir demokrasi bazı olumsuzluklardan bağımsız değildir. Dahası, günümüzde var olan demokrasilerin gerçekte eşit olmadığı, egemen sınıf lehine sistematik bir eşitsizlik içerdiği gerçeği, bu sorunları daha da derinleştirmektedir. Mill, demokrasinin iki farklı kavramla karıştırıldığını belirtir. Saf anlamda demokrasi, tüm halkın eşit temsil edildiği bir yönetim biçimidir. Ancak pratikte, çoğunluğun yönetimi olarak uygulanmakta ve halkın yalnızca salt çoğunluğu tarafından tüm halk adına karar verilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birinci tanım yurttaşların eşitliğiyle örtüşürken, ikincisi çoğunluğun imtiyazlı yönetimine dönüşmektedir (Mill, 2017, ss. 179-180). Bu durum "çoğunluk baskısı" olarak adlandırılmaktadır. Mill'e göre geçmişte her türlü baskı gibi çoğunluk baskısından da korkulmuş ve hala korkulmaktadır. Bunun nedeni, baskının yalnızca kamu otoriteleri tarafından uygulandığı düşüncesi idi. Ancak zamanla anlaşıldı ki, baskı yalnızca yöneticiler eliyle değil, toplumun bizzat kendisi tarafından da uygulanabilmektedir. Böyle bir durumda baskının araçları sadece siyasetçilerin yetkileriyle sınırlı kalmaz; aksine, siyasi baskıdan daha ağır sonuçlar doğurabilecek bir toplumsal baskı ortaya çıkabilir. Bu baskı geleneksel ceza yöntemleriyle kendini göstermese de birey üzerinde derin bir etki bırakabilir ve özgürlükleri ciddi şekilde kısıtlayabilir. Bu nedenle, bireyi hâkim fikir ve duyguların baskısından korumak esastır. Bu durum, "mahalle baskısı"nın yoğunlaşmasına ve "el âlem ne der" anlayışının etkili olmasına zemin hazırlayan bir tehdittir. Mill, bu konuda büyük ölçüde Alexis de Tocqueville'in etkisi altındadır. Tocqueville'in sosyal demokrasinin gelişimine düşmanca bir tavır takınmadığını bilmekteyiz. Mill

için de bu gelişim kaçınılmazdır. Ancak o, bu süreçte bazı tehlikeli eğilimler sezmiş ve bu baskıcı anlayışı “çoğunluğun tahakkümü” (tiranlığı) olarak adlandırmıştır. Mill’in temel endişesi, fiziksel baskıdan ziyade popüler “ethos”un bireysel inançlar üzerindeki tiranlığıdır. Bu noktada Tocqueville ile aynı düşünceyi paylaşarak asıl korkulması gerekenin “beden üzerindeki değil, zihin üzerindeki” tiranlık olduğunu savunmuştur (Watkins, 1996, ss. 183-184). Tocqueville’in, Amerikan toplumu üzerine yaptığı gözlemleri aktardığı *Amerika’da Demokrasi* adlı eser, Mill’e önemli bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu eserde Tocqueville, demokratikleşen bir toplumun siyasal düzensizliğe veya anarşiye sürüklenmeyeceğini, çoğulculuk içinde karşılıklı rızaya dayalı bir uyum ve birliktelik geliştireceğini belirtir. Demokrasinin maddi ve manevi zenginliği teşvik eden bir ortam sunduğuna dikkat çeker (Mill, 2003, s. 20). Ancak Mill, bireysel özgürlüğün belirli durumlarda demokrasi tarafından da tehdit edilebileceğini vurgulamaktadır. Ona göre, demokrasi iki farklı şekilde kendini gösterebilir: a-Halkın tamamının temsil edildiği “iyi” veya “doğru” demokrasi, b- yalnızca çoğunluğun temsil edildiği “kötü” veya “yanlış” demokrasi. İkinci tür demokrasi hızla bir halk despotizmine dönüşebilir (Başdemir, 2003, s. 133) Bu dönüşüm, demokrasinin en büyük tehlikelerinden birini doğurur ki, bu da çoğunluğun baskısıyla bireyselliğin ve özgürlüğün yok edilmesidir. Ancak buradaki asıl tehlike, çoğunluğun gücünü azınlığı bastırmak için kullanması değil, zaman içerisinde çoğunluğun bunu yapmasının kaçınılmaz ve itiraz edilemez olduğuna inanılmasıdır (Hart, 2000, s. 74). Mill’in “iyi” veya “doğru” demokrasi anlayışı, bir tür “elit demokrasi” olarak karşımıza çıkar. Ona göre, sağlıklı bir demokratik düzen, nispi temsil sistemine dayanmalı ve oy hakkı, bireylerin niteliğine göre belirlenmelidir. Örneğin, oyların eğitim seviyesine göre farklı ağırlıklara sahip olması, nitelikli bir oy sistemini doğuracaktır. Böylece, çoğunluk egemenliğinin yerine bireysel nitelik ve yetkinlik ön plana çıkacak, ahlaki mükemmellik ve erdemin daha kolay sağlanabileceği bir demokratik yapı kendini gösterecektir (Mill, 2003, ss. 21-22). Çünkü Mill’e göre, “eşit oy” uygulaması ve salt “çoğunluk” anlayışı, yanlış veya kötü demokrasinin temel unsurlarıdır.

Mill’de Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü

Düşünce, insana özgü olan düşünme etkinliğinin iç veya dış uyarıcılara bir cevap niteliğinde gelişen düşünme faaliyetlerinin ürünü olarak

değerlendirilebilir (Cevizci, 2013, s. 518). Dolayısıyla tartışma özgürlüğü düşünce özgürlüğünün olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Mill'e göre, doğru ve genel kabul gören bir düşünce, ifade ediliş biçiminden dolayı son derece çirkin olabilir ve sert bir aşağılanmayla karşı karşıya kalabilir. Öyle ki, haklı bir düşünce tartışma usul ve adabı çerçevesinde ifade edilmediğinde kolaylıkla reddedilebilir, hor görülebilir. Bir fikri tartışmada hakaret, kötü söz, kişiliğe saldırı ve benzeri tavır ve yaklaşımların yasaklanması gerekirken, bunun yalnızca azınlıkta olan bir fikir taraftarlarına yasaklanması, azınlıkta olan bir fikre karşı ise her türlü kötü yaklaşımın normal ve gerekli görülmesi, bunu yapanların da övgüye layık görülmeleri Mill'in uygun gördüğü bir tartışma adabı değildir. Bunun için tartışmada, bir tartışmacı tarafından işlenilebilecek en kötü davranış ve suç, karşı fikri savunanlara kötü ve ahlâksız adamlar damgasını yapıştırmaktır (Mill, 2003, ss. 109-110). Bireyselliğin ve birey özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olan düşünce ve ifade özgürlüğü, yani genel olarak tartışma özgürlüğü, Mill için özel bir anlam taşır. Onun için, tartışma özgürlüğünü reddederek düşüncenin ifade edilmesini engellemek, yani düşünceyi susturmak, insanlığa karşı yapılabilecek en büyük kötülüklerden biridir. Mill'e göre; "Şayet bir teki hariç bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi farklı düşüncede olsa, nasıl bu şahsın tüm insanları susturmaya hakkı yoksa, aynı şekilde bütün insanların da bu kişiyi susturmaya hakları yoktur... Bir düşüncenin susturulması insan ırkına karşı, başka bir deyişle yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluktur. Bu, sadece o düşünceye katılanlara karşı değil, aynı zamanda o düşünceye katılmayanlara karşı da bir soygunculuk anlamına gelir" (Mill, 2003, ss. 56-57). Eğer susturulan düşünce doğru bir düşünce ise insanlar yanlış düşüncelerini doğrusuyla değiştirmekten mahrum bırakılacak demektir. Yok eğer yanlış bir düşünce susturuluyorsa, bu durumda da gerçeğin yanlışla çarpışmasından doğacak etkiyle gerçeğin daha net bir şekilde anlaşılmasından mahrum kalınacaktır. Öte yandan, bir otorite tarafından bastırılan veya ortadan kaldırılmaya çalışılan bir düşüncenin doğru olma ihtimali de vardır. Sırf otorite yanlış bulduğu için bir düşüncenin ifade edilmesini reddetmek, otoritenin görüşünü mutlak doğru olarak kabul etmek anlamına gelir (Mill, 2003, s. 57). İşte her tartışmayı ve ifade özgürlüğünü engelleme çabası, susturma girişimi, bir yanlışmazlık iddiasını beraberinde getirir ki, hiçbir kişi ya da otorite böyle bir hakka sahip

değildir ve olmamalıdır. Çünkü hiç kimse yanılmaz olmadığı gibi hiçbir otorite de yanılmaz değildir. İnsan genel olarak kendi tekil muhakemesine güveni olmayışı oranında, parçası olduğu ‘dünyanın’ yanılmazlığı ilkesine alışkanlık olarak inanır. Dünya ise kişinin ait olduğu, kişinin parçası olduğu kesimden ibarettir. Örneğin, kendi partisi, kendi mezhebi, kendi toplumsal sınıfı gibi (Mill, 2003, s. 58). Mill’e göre asıl yanılmazlık iddiası kamu otoritesinin hatanın yayılmasının önüne geçmek gibi bir göreve soyunması ve hatanın ne olduğunu da kendisinin belirlemesidir. İnsanlara onu kullansınlar diye verilen muhakeme gücünü hatalı bir şekilde kullanıyorlar diye bu muhakemelerini hiç kullanmasınlar mı diyeceğiz? Diye soran Mill, düşüncelerimizin yanlış olma ihtimali var diye onlardan vazgeçersek, bütün görevlerimizi aksatmış oluruz demektedir (Mill, 2003, s. 59). Bu noktada bir düşüncenin doğru olduğunu nasıl var sayabiliriz? Diye soran Mill şöyle demektedir: “Eyleme geçirmek için bir düşüncenin doğru olduğunu varsaymamızı haklı kılan esas şart, başkalarının bizim fikrimizin aksini söyleme ve onun yanlışlığını ispat etme hususlarında tam özgürlüğe sahip bulunmalarıdır. Bundan başka hiçbir şart altında, beşeri özellikleri olan bir yaratığın elinde haklı olduğuna dair makul herhangi bir teminat yoktur” (Mill, 2003, ss. 60-61).

Düşünce özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün insanın bütün mutluluklarına kaynaklık eden fikrî mutluluk için zorunlu olduğunu belirten Mill, bu hususu dayandığı sebepleri ise şöyle ifade eder:

Birincisi; herhangi bir düşünce susmaya mahkûm edilse bile; bu düşünce, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere rağmen, doğru olabilir. Bunu kabul etmemek yanılmaz olduğumuzu zannetmektir. İkincisi; susturulan düşünce yanlış dahi olsa, bunda hakikatin bir kısmının bulunması mümkündür. Nitekim, pek çok defa böyle olmuştur. Yani, herhangi bir konuda çoğunluğun paylaştığı düşünce veya üstün gelen düşünce nadiren hakikatin tamamı olabilir. O hâlde, hakikatin geriye kalan kısmının tamamlanması ihtimali ancak karşıt düşüncelerin çarpışması yoluyla gerçekleşir. Üçüncüsü; doğruluğu inkâr edilemez kabul edilen düşünce yalnız doğru değil, aynı zamanda gerçeğin bütünü bile olsa, o düşünceye kuvvetle ve ciddî olarak itiraz edilmesine katlanılması gerekir. Hatta bu düşünceye bilfiil itiraz edilmelidir. Aksi hâlde, onu değişmez bir hakikat diye anlayanların çoğu, gerçek sebeplerini pek az anlayarak o düşünceye bir peşin hüküm tarzında inanır. Dördüncüsü; asıl doktrinin kendi

anlamını kaybetmesi, zayıflaması ve insan karakteri ile hareket tarzı üzerindeki hayati etkisini yitirme tehlikesidir. Dogma bütünüyle etkisiz, gereksiz yer işgal eden; fakat herhangi hakiki ve yürekten duyulan bir kanaatin akıl veya kişisel tecrübe yolunda açığa çıkmasını yasaklayan, sadece görünüşte bir kabul hâlini alır. (Mill, 2003, ss. 107-108; 1988 ss. 100-101)

Mill düşünce ve ifade özgürlüğünü değerlendirirken tartışma özgürlüğüne özel bir vurgu yapar. Ona göre, bir düşüncenin ifade ediliş tarzı, doğru ve genel kabul gören bir düşünce olsa dahi, son derece sakıncalı olabilir ve bu durumda şiddetli bir kınamaya maruz kalabilir (Mill, 1998, s. 60) Bu ise bir tartışma adabına ve belirli bir üsluba duyulan ihtiyacı ortaya koyar. O, bu konuyla ilgili şöyle der: Bir tartışmada hakaret, kaba söz, kişiliği ön plâna almak gibi haddi aşan yaklaşımlar, tartışan tarafların ikisi için de yasak edilmesi gerekirken, genellikle hâkim fikre karşı bu yasak uygulanmakta, hâkim fikre laf söylenmesi, karşı çıkılması hoş karşılanmamaktadır. Azınlıkta olan karşı taraf fikrine ise, kamuoyu tarafından tasvip edilmesi bile düşünülmeden her türlü hakaret edilebilmekte ve böyle hareket eden kim-seler övgüye lâyık olarak değerlendirilmektedir (Mill, 2003, s. 109). Bir fikir tartışmasında, gösterişe, bağnazlığa ve hoşgörüsüzlüğe yer verilmemelidir. Bundan daha da kötüsü, karşı tarafın şahsiyetine yönelik hakaretlerde bulunan herkes kınanmalı ve hangi görüşe sahip olursa olsun, fikrî rakiplerini adil bir şekilde değerlendiren, onların aleyhine olan noktaları abartmadan ve lehine olanları gizlemeden ele alan, yalnızca gerçeği söyleme erdemini gösteren her bireye de hak ettiği değer verilmeli, gerekli saygı gösterilmelidir. Mill'e göre düşünceye tanınan özgürlüğün aynı derecede eyleme de tanınması kabul edilebilir değildir. Hatta, eğer dile getirilen bir düşünce, bir suçu teşvik ediyorsa, bir suça yönlendiriyorsa, dile getirildikleri durum ve şartlara göre, pekâlâ yasaklanmaları da mümkündür (Mill, 2003, s. 113). Meşru bir amaç taşımayan ve başkalarına zarar veren her türlü eylem, bunları benimsemeyen kişiler tarafından reddedilebileceği gibi, gerektiğinde fiili müdahaleyle de engellenebilir. Bu bağlamda, bireysel özgürlüğe getirilen kısıtlamalar, kişinin başkalarına zarar vermesini önlemeye yönelik olduğundan olağan kabul edilmelidir. "Bununla birlikte, kişi, başkalarının işlerine müdahale etmez ve sadece kendisini ilgilendiren konularda kendi düşündüğü ve istediği gibi davranırsa; düşünce özgürlüğünü zorunlu kılan nedenlerin, bu düşünceleri, yarar ve zararı kendisine ait olmak üzere,

engellenmeksizin hayata geçirme özgürlüğünü de gerektirdiğini kabul etmek gerekir” (Mill, 2003, s. 114.). İnsanın eylem ve düşüncelerinde, kendi özgün ilkelerine ve yeteneklerine dayanması, bireysel özgürlüğü için gereklidir.

Bireyi harekete geçiren nedenler, onun düşüncelerinden ve arzularından doğmalıdır. Aksi durumda, “Kendi yaşamsal tercihlerini yakın çevresine veya başkalarının isteğine göre belirleyen kimsenin, maymun gibi, taklit yeteneğinden başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Kendi gidişatını kendisi belirleyen kimse bütün yeteneklerini kullanır (Mill, 2003, s. 117). Mill’e göre arzularının ve doğal yönelimlerinin kaynağı kendisi olan, bunları kendi kültürü içinde geliştirmiş ve gerektiğinde değiştirebilmiş kimse için bunlar benliğinin ifadesidir, ancak böyle birine karakter sahibi denilebilir. Arzu, istek, eğilim ve yönelimleri kendisine ait olmayan birinin ise kendisine ait bir karakterinden bahsetmek mümkün değildir (Mill, 2003, s. 120). Özgürlüğü, genel felsefesine uygun olarak fayda temelli bir bakış açısıyla savunduğunu söyleyebileceğimiz Mill’in, aynı zamanda herhangi bir faydacı gerekçeye dayanmaksızın da özgürlüğü savunduğunu belirtmek yerinde olacaktır. “Mill için düşünce ve araştırma özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve kendi kendine denetlenen ahlâki yargı ve eylem özgürlüğü kendi başlarına birer değerdir” (Sabine, 1969, s. 88) diyen Sabine’in bu tespiti de gözden uzak tutulmamalıdır.

Mill’de Otoritenin Sınırları

Mill’in, bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren konulardaki özgürlüğünü mutlak kabul ederken, başkalarına veya topluma zarar verebilecek düşünce ve davranışlarının sınırlandırılması gerektiğini savunduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda, toplumun birey üzerindeki otoritesinin sınırlarını da belirlemeye çalıştığı söylenebilir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir nokta vardır: İnsan, eylemlerini rasyonel bir şekilde gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olmak için ıssız bir adada tek başına yaşamak zorunda değildir. Özgürlük ve ona bağlı olarak sorumluluğun önem ve değeri, türünün diğer üyelerinden kendini soyutlayarak yaşayan insan için bir anlam ifade etmeyecektir. “Tek başına, sıradan bir canlı gibi yaşayan bir insanın eylemlerini değer alanına taşımanın ve onları toplum açısından değerlendirmenin de bir anlamı yoktur. Eylem, ötekiyle birlikte, bir toplum içerisinde değerli ve

önemlidir" (Can, 2005, s. 170). Mill'e göre, yaşadığımız dönemde özel yaşam üzerindeki ciddi özgürlük gaspları fiilen hala sürmektedir. Kamu, yasalar aracılığıyla yalnızca yanlış kabul ettiği eylemleri değil, aynı zamanda bu eylemleri gerçekleştirmeye yönelik, zararsız olduğunu kabul ettiği bazı durumları da yasaklama hakkına sahip olduğunu öne sürmektedir (Mill, 2003, s. 161) Ancak böyle bir sınırsız kısıtlamanın kabul edilmesi olası değildir. Bu nedenle, bu tür sınırlamaların da belirli bir sınırı olmalıdır. Mill'e göre, toplumun birey üzerindeki baskı ve kontrol ilişkisi –yani otoritenin birey özgürlüğünü sınırlaması– temel bir ilkeye dayanmalıdır. Bu ilke, hem yasal yaptırımlar şeklindeki maddi cezalar hem de kamuoyunun manevi baskısı gibi sınırlama araçları için geçerli bir ilke olmak durumundadır. "Bu ilke, insanların bireysel ya da toplu olarak aralarından herhangi birinin hareket serbestliğine müdahalesine cevaz veren biricik gerekçenin, ancak 'nefsi korumu' gerekçesi olacağı ilkesidir"(Mill, 2003, s. 47). Bu ilkenin dışında, bireye maddi veya manevi bir müdahalede bulunmak, onun iyiliği için bile olsa, Mill tarafından haklı, geçerli ve yeterli görülmemektedir. Mill'e göre, medeni bir toplumun herhangi bir üyesine, onun rızası dışında güç uygulamasının haklı gösterilebileceği tek durum, başkalarına verebileceği zararın önlenmesidir (Mill, 2003, s. 47). Peki, birine zarar vermekten ne anlamalıyız? Bu aslında onun özgürlüğünü engellemek olarak açıklanabilir. Birinin özgürlüğünü kısıtlamak, ya onun bağımsız olmasını önleyerek ya da ona bir amaç olarak değil, sadece bir araç olarak bakmak ve davranmakla gerçekleştirilebilir. Ayrıca, zarar vermek, bir kişinin kendi kurallarına göre yaşamasını, bağımsız, özgür ve sorumlu bir birey olmasını engellemekle de yakından ilgilidir. Bu bağlamda, Mill'in ilkesi basit gibi görünse de, onu açıklamak ve uygulamak o kadar da basit değildir (Capaldi, 2011, s. 291). "Mill'in özgürlüğü tehdit ettiği düşüncesiyle korktuğu başlıca şey hükümet değil, alışılmışın dışındaki şeylere karşı hoş görüşü bulunmayan, farklı davranışlı azınlıklara kuşkuyla bakan ve onları baskı ve itaat altına almak üzere sayıların ağırlığını kullanmağa hazır bir çoğunluktu" (Sabine, 1969, s. 89).

Sonuç

Mill'in düşüncesinde özgürlük-otorite ilişkisi bağlamında düşünce ve tartışma özgürlüğünün nasıl değerlendirildiğine kısaca bakacak olursak;

–Özgürlükten daha ziyade bireysel özgürlüğü anlayan Mill için bu, negatif bir özgürlük anlayışıdır. Bireyin kendi dışından gelen bir zorlamaya

maruz kalmadan arzu ettiklerini yapabilme özgürlüğü olarak değerlendirilen negatif özgürlük düşüncesi, bireye özel bir yaşam alanı sunmakta olup bu yaşam alanına ne kadar az dış müdahale söz konusu ise, birey de o kadar özgürdür. Mill'in en fazla önem verdiği özgürlük alanlarından biri olan düşünce özgürlüğü ile ifade ve tartışma özgürlüğüdür. Bu özgürlük alanı insanın tüm mutluluğuna kaynaklık eden fikri mutluluk için de zorunludur. Mill bu zorunluluğu şu esaslara dayanarak temellendirme düşüncesindedir:

a- Herhangi bir fikrin ifade edilmesi ve tartışılması hiçbir surette engellenmemelidir ve susturulmamalıdır. Çünkü ileriye sürülen bu fikir, bizim kesin olarak bildiklerimize rağmen doğru olabilir. Bunu reddetmek yanılmazlık taslamak olur ki, yanılmazlık anlayışının kendisi bir problemdir.

b- İfade edilmesi engellenen fikir yanlış dahi olsa, bunun mutlak yanlış anlamına geldiği söylenemez. Çünkü yanlış olduğu belirtilen fikirler arasında doğruların olması gibi, doğru kabul edilen fikirler arasında da yanlışların olması olasıdır. O halde hakikatin açığa çıkmasındaki eksikliğin tamamlanması için de karşıt fikirlere her zaman ihtiyaç vardır.

c- İleri sürülen bir fikrin doğruluğu ne kadar açık da olsa yine de bu fikre itiraz edilebilmelidir. Bunun yapılmaması söz konusu fikrin hakikat olmasındaki nedenlerin bilinmemesine yol açar. Bu da ileri sürülen fikre inananların niçin o fikre inandıklarının gerekçelerinin ortaya konmamasına neden olur. Bu durumda ileri sürülen fikir bir peşin hükme dönüşür. Rasyonel bir varlık olarak insanın peşin hükümlerden uzak durması, karşıt fikirleri de değerlendirmek suretiyle hakikat arayışı içinde olması yerindedir.

d- İleri sürülen karşıt bir fikrin engellenmesi, asıl doktrinin kendi anlamını yitirmesine yol açar. Dogma insan üzerindeki etkisini kaybeder. Bu da dogmanın bütünüyle etkisizleşmesini doğurur. “Dogma, bütünüyle etkisiz, gereksiz yer işgal eden; fakat herhangi hakiki ve yürekten duyulan bir kanaatin akıl veya kişisel tecrübe yolunda açığa çıkmasını yasaklayan, sadece görünüşte bir kabul hâlini alır” (Mill, 2003, ss. 107-108). Bu bakımdan, ifade ve tartışma özgürlüğü hem bu özgürlüğü savunanlar için, hem de buna karşı çıkanlar için vazgeçilmez ve gerekli bir özgürlüktür.

-Birey, başkasının çıkarına müdahale etmediği sürece, eylemlerinden dolayı sorumlu tutulamaz. O, topluma karşı da sorumlu değildir. İnsanı toplumsal bir varlık olarak düşündüğümüzde, buradaki sorun, başkasını

ilgilendirmeyen bir birey eyleminin nasıl gerçekleştirilebileceği, nasıl temellendirilebileceğidir. Mill'e göre başkaları bireye öğüt verebilir mi? Verebilir. Uyarılarda bulunabilir mi? Bulunabilir. Onu ikna etmek için çaba sarf edebilirler mi? Edebilirler (Mill, 2003, s. 169). Hatta kendi çıkarları için bireyden uzaklaşmayı tercih edebilirler mi? Edebilirler, ama daha fazlası değil. Daha ileri giderek asla şiddete başvuramazlar, başvurmamalıdır. Ancak, bir kişinin işlerine ve eylemlerine, başkalarının hakkını korumak için yapılan müdahaleler dışında müdahale edilemez. Bunun esasını da özgürlüğüne duyulan saygı düşüncesi oluşturur (Mill, 2003, s. 181).

-Birey, yalnızca başkalarının çıkarlarına zarar veren eylemlerinden sorumlu tutulabilir. Ancak, bazı durumlarda meşru bir amaç doğrultusunda hareket ederken, istemeden de olsa başkalarına zarar verebilir. Bu zarar verme zorunluluktan kaynaklandığı ölçüde meşru kabul edilebilir (Mill, 2003, s. 170). Bu noktada da 'zararlı eylem' kavramının ne ifade ettiği, hangi eylemlerin 'zararlı eylem' olarak değerlendirileceği iyi tanımlanmalıdır.-

"Özgürlük ilkesi, bir kişinin 'özgür olmamakta özgür olma'sını gerektiremez. Bir kişinin kendi özgürlüğünü başkasına devretmesine izin vermek özgürlük değildir" (Mill, 2003, s. 182). İradesini bir başka iradeye teslim eden kişinin özgürlüğünden bahsedilemez. Özgür olmamakta özgür olma isteği, kendi elleriyle özgürlüğünü yok etmekten başka bir şey değildir.

Özgürlük-otorite bağlamında düşünce ve tartışma özgürlüğünü ele aldığımız bu çalışmada, Mill'in ortaya koyduğu düşünceler, farklı değerlendirmelere rağmen hala önemini korumaktadır. Ancak üzücü olan, Mill'in 1859 yılında yayımlanan *On Liberty* (Özgürlük Üstüne) adlı eserinde ortaya koyduğu düşüncelerin birçoğunun günümüzde bir sorun olarak hala varlığını sürdürmesidir. Sorunun bir an evvel çözüme kavuşturulması insanın mutluluğu için son derece önemlidir.

Kaynaklar

- Ağaoğulları, M.A. (Ed.). (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları.
- Arnhart, J. (2004). *Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi* (A. K. Bayram, Çev.). Adres Yayınları.
- Başdemir, H. Y. (2003). Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill. İçinde Özipek. İçinde B.B. Özipek (Ed.), *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla*

İfade Hürriyeti. Liberal Düşünce Topluluğu.

- Can, N. (2005). *Özgür Birey Sınırlı Devlet*. Hece Yayınları.
- Capaldi, N. (2011). *John Stuart Mill* (İ. H. Yılmaz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Hart, H. L. A. (2000). *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak* (E. Öz, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Heywood, A. (2016). *Siyasî İdeolojiler* (L. Köker, Çev.). BB101 Yayınları.
- Mill, J. S. (1998). *On Liberty and Other Essays*. Oxford University Press.
- Mill, J. S. (2003). *Hürriyet Üstüne* (M. O. Dostel, Çev.). Cantekin Matbaası.
- Mill, J. S. (2017). *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* (Ö. Orhan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Ruby. C. (2016). *Siyaset Felsefesine Giriş* (A. U. Kılıç, Çev.). İletişim Yayınları.
- Sabine, G. (1969). *Siyasal Düşünceler Tarihi* (Ö. Ozankaya, Çev.; C. 3). Sevinç Matbaası.
- Sarıca, M. (1993). *100 Soruda Sayasî Düşünce Tarihi* (6. Baskı). Gerçek Yayınevi.
- TDK. (2019). *Türkçe Sözlük* (11.Baskının Tıpkıbasımı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Watkins, J. W. N. (1996). *John Stuart Mill ve Bireyin Özgürlüğü* (A. Ural, Ed.). Şûle Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite* (H. B. Akın, Çev.). Adres Yayınları.

Öz: Özgürlük, akıl sahibi bir varlık olarak insan için kullanılan bir kavram olarak kendisini gösterir. Kavram, farklı alanlarda farklı görünümleriyle karşımıza çıkmaktadır. Felsefî anlamda zorunluluk öğretisi denen anlayışın zıttı olarak düşünülen bir irade özgürlüğünden bahsedilebileceği gibi, bireysel ve toplumsal özgürlükten de bahsetmek mümkündür. Bireysel özgürlük kavramının liberal anlayışla birlikte kendisini daha fazla hissettirdiğini söylemek mümkündür. Bireysel ve toplumsal özgürlük kavramlarına bağlı olarak düşünme, ifade etme ve tartışma

özgürlüğü günümüzün temel sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki sorun, birey ve birey özgürlüğü ile onun ayrılmaz parçaları üzerinde toplum baskılarının, farklı otorite odaklarının engellemeleri, sınırlamaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın konusu, özgürlük üzerine yazılmış ilk ciddi, manifesto niteliğindeki eserin sahibi olan J.S.Mill'in düşüncesinde özgürlük-otorite ilişkisi bağlamında düşünce ve tartışma özgürlüğünün mahiyeti ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktır. O, bireysel özgürlük üzerinde baskıcı ve sınırlayıcı bir yapı gösteren iktidar gücünün mahiyetine ve sınırlandırılmasına, düşünce ve tartışma özgürlüğü çerçevesinde büyük önem vermektedir.

Anahtar Kelimeler: J. S. Mill, Özgürlük, Bireysel özgürlük, Tartışma özgürlüğü, Otorite.

